

UNIVERSITATEA BABEȘ-BOLYAI
FACULTATEA DE ISTORIE ȘI FILOSOFIE
ȘCOALA DOCTORALĂ DE FILOSOFIE

Ce este metafizica?

Duns Scotus, Scotiștii și Reconstrucția Metafizicii Scolastice

Rezumatul tezei de doctorat

Conducător de doctorat:
prof. univ. dr. Baumgarten Alexander

Student-doctorand:
Cherman Florin

CLUJ-NAPOCA
2026

CUPRINS

INTRODUCERE	6
 CAPITOLUL 1	
CONCEPTUL METAFIZICII ÎN GÂNDIREA LUI DUNS SCOTUS.....	12
§1. Duns Scotus, Metafizicianul.....	13
§2. Metafizica – știința transcendentă.....	19
§3. Duns Scotus în istoria metafizicii	30
§4. Metoda de cercetare: calitatea, nu cantitatea.....	40
§5. Ambiguitatea conceptului de univocitate în opera lui Duns Scotus.....	41
§6. Articulația conceptului metafizicii în <i>Quaestiones super libros Metaphysicorum</i>	47
§7. Prefața întrebării privitoare la subiectul metafizicii: nobilitatea și dignitatea	48
§8. O digresiune despre structura și conținutul prologului Comentariului la Metafizica lui Toma din Aquino	54
§9. Articulația nobilității metafizicii în <i>Comentariul</i> lui Duns Scotus, pornind de la conceptul de ‘ <i>maxime intelligibilia</i> ’	59
§10. Metafizica, știință transcendentă în Comentariul lui Duns Scotus asupra Metafizicii lui Aristotel	63
§11. O altă digresiune: despre distincția dintre obiectul și subiectul unei științe	69
§12. Întrebarea privitoare la subiectul metafizicii: între ontologie și teologie.....	71
§13. Răspunsul <i>videtur quod</i> : nici Dumnezeu, nici ființa nu sunt subiectul metafizicii	74
§14. Argumentele <i>ad oppositum</i> : și Dumnezeu și ființa pot fi subiectul metafizicii	79
§15. Structura logică și textuală a întrebării privitoare la subiectul metafizicii	80
§16. Laboratorul filosofic al lui Duns Scotus	85
§17. Metafizica – știința despre Dumnezeu Inteligențele divine	89
§18. Metafizica – știința despre ființa ca ființă	100
§19. Metafizica – știința despre substanță	111
§20. Metafizica – știința despre Dumnezeu și Inteligențe, regândită	116
§21. Șase dubii în locul unei soluții.....	125
§22. Conceptul metafizicii în opera teologică a lui Duns Scotus	140

CAPITOLUL 2

METAPHYSICA AD MENTEM SCOTI: CONCEPTUL METAFIZICII ÎN ȘCOALA

SCOTISTĂ.....	150
§23. De la Duns Scotus la Școala Scotistă	150
§24. Construirea metafizicii lui Duns Scotus de către Antonius Andreas	160
§25. Adevărata metafizică scotistă	164
§26. Metafizica slabă a lui Nicolaus Bonetus.....	173
§27. <i>Duplex est metaphysica</i> în Comentariul lui Francis de Marchia.....	187
§28. Nicolaus de Orbellis în încercarea unei reconstrucții a metafizicii secolului XV.....	196
§29. Scopul, structura și semnificația textului <i>Compendium scientiae speculativae</i> de Nicolaus de Orbellis.....	201
§30. Conceptul metafizicii <i>ad mentem Scoti</i> în <i>Compendium metaphysicae</i>	211
§31. <i>Compendium metaphysicae</i> de Nicolaus de Orbellis în calitate de mijloc de transmitere a Scotismului	238

CAPITOLUL 3

RECONSTRUIREA METAFIZICI SCOLASTICE MEDIEVALE.....	240
§32. Ontoteologia ca unealtă interpretativă pentru înțelegerea metafizicii medievale	241
§33. Istoria metafizicii ca mentenanță filosofică: un alt fel de a scrie istoria ideilor.....	247
§34. Împătrita rădăcină a conceptului metafizicii la Aristotel	251
§35. Reconstruirea metafizicii medievale: Neoplatonismul și <i>Aetas Boethiana</i>	262
§36. Continuarea reconstruirii metafizicii medievale: Scolastica latină.....	269
§37. <i>Status quaestionis</i> privitor la subiectul metafizicii în opera lui Albertus Magnus.....	270
§38. <i>Status quaestionis</i> privitor la subiectul metafizicii în opera lui Francisco Suárez.....	278

CONCLUZII

Ce este metafizica? – Istoria, progresul și reconstruirea.....	289
--	-----

ANEXA 1

<i>Antonii Andreae Quaestiones Super Duodecim Libros Metaphysicae</i>	300
---	-----

ANEXA 2

Nicolai de Orbellis Compendium Philosophiae Theoreticae. Pars III: Metaphysica

Codicorum Descriptio..... 341

ANEXA 3

Nicolai de Orbellis Compendium Philosophiae Theoreticae. Pars III: Metaphysica

secundum viam Scoti..... 359

BIBLIOGRAFIA..... 414

Cuvinte-cheie

Metafizică; ontologie; ontoteologie; ousiologie; teologie; Duns Scotus; Școala Scotistă; istoria metafizicii; *philosophical maintenance*; *scientia transcendens*; *philosophia ad mentem scoti*; *compendium*; reconstruirea metafizicii; metafizica medievală; metafizică scolastică; istoria metafizicii scolastice

Rezumat

Duns Scotus este una dintre acele câteva figuri ale filozofiei medievale care se bucură de o notorietate bine meritată. În teologie, el este cunoscut drept Fericitul (*Beatus*) Duns Scotus, Apărătorul Fecioarei Maria. În filozofie, teoria univocității ființei și conceptul de *hecceitas* l-au făcut celebru. Pentru mulți, el este cunoscut în special ca *Duns Scotus, Metafizicianul*. În monografiile despre metafizică sau despre istoria metafizicii, cel mai des se scrie că metafizica lui Duns Scotus este inferioară – dacă într-adevăr este inferioară – doar celei articulate de Toma din Aquino. Dacă îl privim în continuare pe Toma din Aquino drept apogeul gândirii scolastice medievale, atunci Duns Scotus este cel care a revoluționat conceptul metafizicii într-o asemenea manieră încât a făcut posibil să fie ulterior gândită metafizica modernă

Într-o formulare cât se poate de generală și universal acceptabilă, potrivit lui Duns Scotus, metafizica este știința ființei ca ființă, în cadrul căreia metafizicianul investighează proprietățile disjunctive și coextensive ale ființei, unde ființa este comună în mod univoc atât lui Dumnezeu, cât și creaturii. Astfel articulat, obiectul metafizicii, care transcende categoriile aristotelice și diviziunea ființei în modurile sale fundamentale de ființă finită și ființă infinită, este el însuși transcendental, validând astfel afirmația că metafizica, în calitate de știință a ființei, este știința transcendentală, adică știința despre transcendent. Acest lucru reiese chiar și din denumirea sa, care provine de la particula „meta”, ce înseamnă „trans”, iar de aici: *scientia transcendens*.

După ce s-a lămurit chestiunea – care apare astfel aproape neproblematică – a obiectului metafizicii, mai rămâne doar de adăugat faptul că punctul de convergență al reflecției metafizice și scopul general al acestei științe sunt demonstrarea și descrierea cât mai fidelă a ființei lui Dumnezeu. Există totuși un *caveat*: metafizica nu trebuie confundată cu teologia, căci în teologia revelată a Bisericii Catolice, Dumnezeu este în primul rând, sau chiar exclusiv, Dumnezeu Mântuitorul, Dumnezeuul Treimii etc., pe când în metafizică, care poate fi numită și teologie naturală, Dumnezeu este privit doar ca ființă, ca un principiu metafizic accesibil prin intermediul

cunoașterii umane naturale, fără apel la credință sau revelație. Astfel, structura metafizicii este în esență ontoteologică. Această prezentare generală, esențializată și sinoptică a concepției lui Duns Scotus despre metafizică comportă o singură vulnerabilitate: ea nu este susținută de sursele primare.

Textul prezentei disertații, care tratează despre cele sus-expuse, este culminarea unei preocupări academice constante, amestecată cu o anumită doză de frustrare științifică. O scurtă trecere în revistă a experiențelor care au condus la scrierea acestei lucrări va explicita scopurile și structura acesteia.

Pe de o parte, textele filozofice contemporane, atât cele continentale, cât și cele analitice, susțin fie că metafizica a murit deja și că epoca actuală a filozofiei este post-metafizică, fie că ar trebui să dispară din rândul preocupărilor filozofice actuale, deoarece este contraproductivă și nu aduce nicio contribuție la progresul științific. Pe de altă parte, aceiași autori operează cu o înțelegere extrem de vagă a metafizicii, pe care nici măcar nu o împărtășesc între ei. Astfel, preocuparea noastră pentru istoria metafizicii – în particular pentru istoria conceptului metafizicii – s-a cristalizat în teza de licență „*Problema ființei ca act și potență în contextul filosofiei prime înțelese ca știința ființei ca fiind*”. Această lucrare a pus bazele cercetării prezentate în cel de-al treilea capitol al prezentei disertații, în care explicăm împătrita rădăcină aristotelică a problemei metafizicii. Câțiva ani mai târziu, preocuparea noastră s-a concentrat asupra a ceea ce am identificat drept unul dintre cele mai puțin studiate episoade ale istoriei metafizicii, căruia i s-au asociat cele mai incoerente și incorecte teze – Evul Mediu, mai exact, scolastica medievală. Astfel, titlul disertației noastre de masterat a fost „*De subiecto, natura, et methodo metaphysicae: introducere în dezbaterile cu privire la statutul epistemic al metafizicii în filosofia medievală*”. Scriind această lucrare, ne-am familiarizat cu dinamica medievală a problemei menționate și am descoperit o altă sursă a frustrării noastre științifice: acel Duns Scotus din literatura secundară, atât de des portretizat drept un revoluționar al istoriei metafizicii, era de negăsit în propriile sale scrieri. De fiecare dată când identificam un pasaj care să confirme prezentarea schițată mai sus, găseam, de asemenea, deasupra și dedesubtul acestuia propoziții care îl contraziceau.

Această situație trebuia clarificată, căci era vorba despre o problemă de o importanță crucială: dacă am fi avut o înțelegere corectă a metafizicii lui Duns Scotus, am fi putut avea o înțelegere adecvată a importanței sale în istorie; dacă am fi avut-o pe aceasta, am fi putut construi o dinamică a conceptului de metafizică și, în cele din urmă, am fi putut propune o istorie a evoluției

sale și, astfel, am fi înțeles mai bine ce anume trebuie depășit și dacă este adevărat că epoca actuală a gândirii este una post-metafizică. Însă acest interes general trebuia disciplinat și încadrat în cerințele scrierii academice. Astfel, la începutul parcursului doctoral care culminează cu această disertație, ne-am propus să investigăm, cu toată rigoarea științifică, istorică, filologică și filozofică de care eram capabili, articularea metafizicii în gândirea lui Duns Scotus, având în vedere totodată plasarea ei în contextul filozofic și istoric corect – cel al metafizicii scolastice medievale. Acest parcurs al cercetării ne-a condus de la literatura secundară la edițiile critice latine și chiar mai departe: la necesitatea dobândirii competențelor paleografice. Descoperirile pe care le-am făcut pe acest parcurs ne-au determinat să includem în cercetarea noastră ceva ce cu greu ne-am fi putut imagina la începutul acesteia – Școala Scotistă. În cele din urmă, ne-am găsit în situația de a ne asuma rolul de editori ai unei lucrări încă nepublicate, avându-l ca autor pe unul dintre membrii sus-numitei școli.

Lucrarea de față, finalul demersului rezumat mai sus, cuprinde 3 capitole, 38 de paragrafe consecutive și 3 anexe. În rândurile următoare, îi vom descrie structura și principalele concluzii, pornind de la personajul ei principal.

„*Duns Scotus, Metafizicianul*” este titlul unei lucrări esențiale, editată și tradusă de William A. Frank și Allan B. Wolter. Am folosit acest titlu drept un concept, pentru a ne referi la ceea ce am numit în lucrarea noastră „monument”, pentru a sublinia rigiditatea și natura sa statică, și anume la imaginea lui Duns Scotus așa cum ea este construită în literatura secundară. Astfel, primul capitol al lucrării noastre este dedicat înțelegerii și descrierii lui Duns Scotus, Metafizicianul. În mod special, în prima parte a acestui capitol explicăm, pe cât de amănunțit suntem capabili, modul în care imaginea sinoptică prezentată la începutul acestui rezumat a devenit cunoscută și larg acceptată. Acest portret a fost construit în două faze distincte, dar corelate. Prima a fost stabilită în special prin lucrările lui E. Gilson și A. Wolter, atingând forma sa definitivă în monografia de la care acest portret particular își trage numele: *Duns Scotus, Metafizicianul*. Aceste lucrări l-au caracterizat pe Duns Scotus ca fiind metafizician mai presus de orice, dacă nu chiar obscurizând alte domenii ale activității sale intelectuale, cel puțin făcându-le secundare în raport cu metafizica sa. Această fază l-a etichetat pe Duns Scotus drept *un* metafizician. A doua fază a marcat transformarea din „*un*” metafizician în „*metafizicianul*” *par excellence*. Ea a fost realizată prin studiile aprofundate referitoare la conceptul scotist al metafizicii. În acest context, facem trimitere la lucrările lui L. Honnefelder, O. Boulnois și, din nou, A. Wolter. Acești autori, în grade

diferite, au contribuit la cristalizarea principalelor trăsături ale concepției lui Duns Scotus despre metafizică, și anume: că „ființa” este un concept univoc; că metafizica este știința ființei, distinctă și separată de știința Divinului; că metafizica este știința transcendentă sau, cel puțin, că odată cu Duns Scotus începe procesul „transcendentalizării” sale; că acest concept de metafizică marchează o ruptură față de tradiția anterioară, conturând astfel premisele metafizicii moderne; și, în cele din urmă, că filosofia lui Duns Scotus inaugurează „al doilea început al metafizicii”.

Ultima parte a capitolului este dedicată celei mai riguroase analize a textelor primare. Acolo demonstrăm faptul că acest „monument” este o interpretare construită, o sinteză a pasajelor alese cu grijă din diferite lucrări ale lui Scotus și nu o descriere riguroasă și proprie a activității gânditorului. Tezele principale ale acestui capitol susțin că *Quaestiones super Metaphysicam* ale lui Duns Scotus nu reprezintă o operă filosofică care propune soluții, ci un „laborator filozofic” pentru testarea și investigarea amănunțită a diverselor poziții filozofice. Textul lui Scotus este într-adevăr un caz interesant de *quaestio*, în care la prima vedere nu se obține absolut nimic: se pune problema *dacă Dumnezeu sau ființa ca ființă poate fi considerată drept obiect/subiect al metafizicii* și, la aproape o sută patruzeci de paragrafe mai târziu, după o argumentare de complexitate fascinantă, întrebarea rămâne deschisă. Ea nu are un răspuns, căci ea se încheie cu „Șase dubii”. Duns Scotus formulează întrebarea privitoare la obiectul metafizicii în forma unei întrebări deschise, ce admite două alternative (alternative ce nu sunt reciproc exclusive și care admit *tertium datur*): *dacă obiectul propriu al acestei științe este ființa ca ființă sau Dumnezeu și Inteligențele divine*. Primul răspuns asumă în mod tradițional forma *quod non*, în speță „niciunul”, fiind aduse argumente pentru ambele părți ale răspunsului: nici ființa ca ființă, nici Dumnezeu și Inteligențele nu pot fi considerate drept obiectul propriu al acestei științe. Partea *sed contra* a întrebării revalidează ambele opțiuni, răspunzând argumentelor anterioare din secțiunea *quod non*. În continuare, ambele teze sunt respinse din nou prin argumente. Apoi, este luată în considerare o nouă teză: *dacă substanța poate fi obiectul acestei științe*. Următorul pas al acestei argumentări întreabă din nou, dar dintr-un punct de vedere diferit: *totuși, în ce mod Dumnezeu poate fi obiectul metafizicii?* Așa cum a fost menționat mai sus, întrebarea se încheie cu câteva dubii. Două precizări importante încheie acest capitol. În primul rând, în această lucrare, nu căutăm să deconstruim o narațiune doar de dragul deconstrucției sale; nu încercăm să demascăm o minciună, nici nu credem că denunțăm un fals. Acest lucru este explicat mai bine prin cea de-a doua precizare. Anume că acest „monument”, pe care l-am numit *Duns Scotus, Metafizicianul*, nu este o invenție

contemporană. Mai degrabă, el este produsul unui fenomen istoric cu totul special, care nu face decât să sublinieze necesitatea unor ediții critice riguroase, bazate pe criterii filologice. Cea mai profundă aspirație a acestei lucrări este de a contribui la specializarea și profesionalizarea istoriei metafizicii.

Amintind istoria literaturii primare a operelor lui Duns Scotus, arătăm că lucrările sale au fost editate și publicate fără o distincție critică adecvată între operele autentice și cele apocrife, adică lucrările urmașilor săi. Astfel, pentru o lungă perioadă de timp, Duns Scotus a fost confundat cu Școala Scotistă, aceasta din urmă rămânând necunoscută până relativ recent.

Scopul principal al celui de-al doilea capitol al lucrării noastre este de a ilustra faptul că Duns Scotus, intenționat sau nu, a creat Școala Scotistă, iar Școala Scotistă, la rândul ei, foarte deschis și voit, a creat imaginea lui *Duns Scotus, Metafizicianul*. Una dintre principalele responsabilități pe care și le-au asumat membrii Școlii Scotiste – Scotiștii – a fost de a „edita” lucrările neșlefuite ale maestrului lor, de a trage concluzii pe care maestrul lor nu le-a expus explicit și de a armoniza ceea ce era contradictoriu sau conflictual în operele originale. În acest fel, imaginea sintetică de la începutul acestui rezumat și-a găsit fundamentul textual, însă nu în scrierile lui Duns Scotus, ci în *Quaestiones super Metaphysicam* scrise de Antonius Andreas – un text care a fost mult mai celebru decât cel al lui Scotus. Anexa I susține această argumentare oferind ediția pragmatică a operei lui Andreas. Spre deosebire de întrebarea deschisă formulată de Duns Scotus, Andreas formulează o întrebare de tipul da/nu, cu un răspuns evident de „da”, și anume că obiectul metafizicii este într-adevăr ființa înțeleasă în sensul său cel mai comun, adică în măsura în care cuprinde sub sine, și sub noțiunea sa proprie și formală de ființare, orice ființă: finită și infinită; caracterizată de o adecvare de așa natură încât nimic să nu scape din sfera de considerare a acestei științe atât timp cât participă la noțiunea de ființă. Sau, într-o formulare mai compactă, ființa considerată în mod general, care este comună lui Dumnezeu și creaturii, este obiectul științei metafizicii prin întâietatea adecvării. În cele ce urmează, arătăm continuitatea și transmiterea acestei imagini particulare prin ediția critică (Anexele II și III) și prin explicațiile aduse textului *Compendium Metaphysice* al lui Nicolaus de Orbelis. Această lucrare din secolul al XV-lea a fost intenționată a fi scrisă explicit *ad mentem Scoti*: un compendiu al problemelor filozofice (*Compendium*-ul integral acoperă toate cele trei științe teoretice) explicat pentru teologi prin prisma unuia dintre cei mai importanți gânditori Franciscani. În aparatul critic al acestei ediții, și în capitolul aferent, arătăm că această lucrare este o prelucrare a textului lui Antonius Andreas și

nu al celui scris de Duns Scotus. Astfel, metafizica *ad mentem Scoti* nu face referire directă la Duns Scotus, ci la lucrarea mult mai faimoasă și mai clară a lui Antonius Andreas. De asemenea, în același capitol, arătăm că procesul de transcendentalizare a metafizicii este un fenomen mult mai complex, la care au contribuit mai mulți autori. În mod special, îi menționăm pe Francis de Marchia și pe Nicolaus Bonetus. Amândoi au contribuit la separarea interpretării ontologice a metafizicii de cea teologică, sprijinind astfel consolidarea și autonomizarea științei despre ființa univocă și transcendentă. Al doilea capitol ajunge la concluzia că există mult mai multă continuitate în istoria medievală a metafizicii, mult mai puțină revoluție și o foarte scrupuloasă filozofare activă asupra unor probleme care rareori sunt noi. Acest lucru implică nevoia unei reconstruiri și a unei reconsiderări a metafizicii în gândirea scolastică medievală. Acesta este scopul ultimului capitol din lucrarea noastră.

Acest capitol comportă și un scop polemic: să demonstreze că conceptul de „onteoteologie” nu poate explica diversitatea metafizicii din Evul Mediu și că nu există nimic esențial în această istorie. Pentru această reconstrucție a istoriei metafizicii, folosim conceptul de mentenanță filozofică.

Istoria metafizicii începe, așa cum era de așteptat, cu Aristotel, nu însă ca figură fondatoare, ci ca primul filozof care a descoperit următoarea situație: dacă se proiectează o grilă filozofică a științelor asupra domeniilor separate teoretic ale naturii care urmează a fi cunoscută, există – sau mai degrabă trebuie să existe – o a treia știință teoretică, pe lângă fizică și matematică. În consecință, tratatul *Metafizica* vorbește despre căutarea acestei științe încă neclare. Abordarea lui Aristotel în rezolvarea acestei probleme este simultan practică și teoretică: el întreprinde diverse, deși înrudite, tipuri de cercetare și încearcă să le descrie natura proprie. El investighează diferite teze, contemporane și mai puțin contemporane, despre *archai* și vorbește despre știința cauzelor și a principiilor. El distinge patru sensuri ale ființei și proclamă că există o știință a ființei ca ființă și a atributelor sale proprii. El investighează pe larg ce este substanța și vorbește despre știința substanței. În sfârșit, spre sfârșitul tratatului, el tratează ființa Mișcătorului Nemișcat și teoretizează știința divinului. Astfel, Aristotel distinge între patru înțelegeri ale științei pe care o caută, și nu doar două, așa cum stipulează teoria onteoteologiei. Filozofarea aristotelică nu se oprește aici, căci problema privitoare la natura acestei științe – o știință care trebuie să fie una singură, unitară, având un singur gen drept subiect – este o chestiune de mentenanță atentă și sofisticată a acestor patru înțelegeri, adică un efort filozofic de armonizare, contopire și distincție

atentă între propozițiile fundamentale care susțin o anumită înțelegere. Astfel, Aristotel este primul care descoperă necesitatea unei științe și primul care oferă o mentenanță preliminară, cronic incompletă, a acestei probleme. Istoria ulterioară a metafizicii este un joc atent – analog celui cu cubul Rubik – de identificare și articulare a unei configurații care să se potrivească convingerilor unui anumit filozof. Pentru a ilustra această dinamică complexă, ultima parte a capitolului face trimitere la doi autori care au inclus în comentariile lor asupra *Metafizicii* un recensământ al opiniilor existente cu privire la subiectul/obiectul metafizicii: Albert cel Mare și Francisco Suarez. Amândoi descriu pluralitatea metafizicii medievale. Odată încheiat acest capitol, încheiem și rezumatul disertației noastre doctorale.

În concluzie, „metafizica scotistă” nu este identică cu „metafizica lui Duns Scotus”, iar adjectivul „scotist” trebuie redefinit: de la „al lui Duns Scotus” la „al Școlii Scotiste”. Metafizica scotistă este metafizica *ad mentem Scoti*, care constituie un fenomen istoric și cultural distinct. În mod corespunzător, importanța Școlii Scotiste pentru istoria metafizicii este crucială din multiple motive, cel mai important dintre ele fiind cât se poate de direct: scotiștii au creat atât scotismul, cât și portretul standard al lui Duns Scotus, așa cum este el descris în majoritatea literaturii secundare. În ceea ce îl privește pe Duns Scotus însuși, principalul său merit în domeniul metafizicii nu constă nici în calitatea de autor al unui sistem formal de metafizică, nici în doctrina sa privind univocitatea ființei și nici în presupusele sale răspunsuri la problemele cruciale ale filozofiei. Toate acestea sunt realizări semnificative a căror măreție nu mai are nevoie de nicio subliniere suplimentară. Totuși, pentru evoluția istoriei metafizicii, cel mai mare merit al lui Duns Scotus este acela de a fi creat un laborator filozofic, unde întreținerea filozofică a problemelor perene ale metafizicii este cu mult mai fascinantă decât răspunsurile, oferite atât de rar.

BIBLIOGRAFIE

1. Literatura primară

Albertus Magnus, 'Metaphysica' in *Opera omnia*, vol. XVI/1–2, ed. by B. Geyer (Münster, 1960)

Aristoteles Latinus, *Metaphysica lib. I - XIV, Recensio et translatio Guillelmi de Moerbeka*, vol. Vol. XXV/3,2, ed. by Vuillemin-Diem Gudrun (Brill, 1995)

Aristotle, *The Complete Works of Aristotle: The Revised Oxford Translation, One-Volume Digital Edition*, ed. Barnes, Jonathan, (Princeton University Press, 2014)

Boethius, *Tractates, De Consolatione Philosophiae*, trans. by Stewart H. F., Rand E. K. (Harvard University Press, 1968)

Carnap, Rudolf, 'The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language', in *Logical Positivism*, ed. Alfred Jules Ayer (The Free Press, 1959)

Derrida, Jacques, *Heidegger: The Question of Being and History* ed. by Thomas Dutoit, trans. by Geoffrey Bennington (The University of Chicago Press, 2016)

Doctoris Seraphici S. Bonaventurae, 'Commentaria in Quatuor Libros Sententiarum Magistri Petri Lombardi' in *Opera Omnia*, vol. 1, ed. Collegium S. Bonaventurae (Typographia Collegii S. Bonaventurae, 1877)

Duns Scotus, *Philosophical Writings*, ed. and trans. by Allan Wolter (Hackett, 1987)

Francisci de Marchia, *Quaestiones super Metaphysicam*, ed. by Nazareno Mariani (Editiones Collegii S. Bonaventure Ad Claras Aquas Grottaferata, 2012)

Francisco Suárez, *Disputazioni metafisiche*, ed. by Costantino Esposito (Rusconi Libri, 1996)

Heidegger, Martin, *Identity and Difference*, trans. by Joan Stambaugh (Harper & Row, 1969)

Heidegger, Martin, *The Basic Problems of Phenomenology*, trans. by Albert Hofstadter (Indiana University Press, 1982)

- Heidegger, Martin, *The Fundamental Concepts of Metaphysics: World, Finitude, Solitude*, trans. by William McNeill and Nicholas Walker (Indiana University Press, 2000)
- Heidegger, Martin, *Kant and the Problem of Metaphysics*, trans. Richard Taft (Indiana University Press, 1997)
- Ioannis Duns Scoti, ‘Notabilia super Metaphysicam’, in *Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis*, vol. 287, ed. by Giorgio Pini (Brepols, 2018)
- Iohannes Duns Scotus, ‘Quaestiones super libros Metaphysicorum Aristotelis’ in *Opera Philosophica*, vol. III–IV, ed. by R. Andrews, G. Etzkorn, G. Gal, *et all.* (Franciscan Institute Publications, 1997)
- Johannes Burindanus, *Lectura Erfordiensis in I–VI Metaphysicam, together with the 15th-century Abbreviatio Caminensis* ed. and introd. by De Rijk L. M. (Brepols, 2008)
- Johannis Duns Scotus, ‘Dilucidissima Expositio in Duodecidi Libros Metaphysicorum Aristotelis’ in *Opera Omnia*, vol. V, ed. Wedding-Vives (Paris, 1891)
- Kant, Immanuel, *Prolegomena to Any Future Metaphysics*, trans. Gary Hatfield (Cambridge University Press, 2004)
- Les Auctoritates Aristotelis. Un florilège médiéval: Étude historique et édition critique*, ed. by Jacqueline Hamesse (Vrin, 1974)
- Nicolaus Bonetus, *Habes Nicholai Bonetti viri p[er]spicacissimi quattuor volumina ...*, ed. Scotus, (Venetijs 1505)
- Ps.-Aristoteles, *Liber de causis*, ed. by Pattin A. (Univers Enciclopedic, 2002)
- Ps.-Aristotle, *The Book of Causes*, trans. by Brand Dennis J. (Marquette University Press, 1984)
- Questions on the Metaphysics of Aristotle by John Duns Scotus* trans. Etzkorn, Girard J., and Allan B. Wolter (St. Bonaventure, NY: The Franciscan Institute, 1997–1998).
- S. Petri Damiani, *De divina omnipotentia* ed. by Migne J. P. (Polirom, 2014)
- Wittgenstein, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, trans. by Charles Kay Ogden (Kegan Paul, 1922)

2. Literatura secundară

- Aertsen, Jan, *Medieval philosophy as transcendental thought: from Philip the Chancellor (ca. 1225) to Francisco Suárez* (Brill, 2012)
- Ando, Takatura, *Metaphysics. A critical survey of its meaning* (Martinus Nijhoff, 1974)
- Bakker, Paul J. J. M., 'Fifteenth-Century Parisian Commentaries on Aristotle's Metaphysics' in *A Companion to the Latin Medieval Commentaries on Aristotle's Metaphysics* ed. by Galluzzo Gabriele and Amerini Fabrizio (Brill, 2014), pp. 575 – 629.
- Baumgarten, Alexander, *7 idei înrâuritoare ale lui Aristotel* (Humanitas, 2012)
- Berti, Enrico, *Introduzione alla metafisica* (UTET Università, 2017)
- Bérubé, Camille, 'La première école scotiste' in *Preuves et raisons à l'Université de Paris. Logique, ontologie et théologie au XIVe siècle*, ed. by Kaluza Z., and Vignaux P. (Vrin, 1984), pp. 9 – 24
- Borgo, Marta, 'Latin Medieval Translations of Aristotle's Metaphysics', in *A Companion to the Latin Medieval Commentaries on Aristotle's Metaphysics*, ed. by Galluzzo Gabriele and Amerini Fabrizio (Brill. 2014), pp. 19 – 57
- Boulnois, Olivier, 'Analogie et univocité selon Duns Scot: la double destruction', *Les études philosophiques*, 3. 4 (1989), pp. 347-369
- Boulnois, Olivier, 'La métaphysique au Moyen Âge: onto-théologie ou diversité rebelle?' in *Quaestio*, 5, 1, (2005), pp. 37-66.
- Boulnois, Olivier, *Être et représentation Une généalogie de la métaphysique moderne à l'époque de Duns Scot* (Presses Universitaires de France, 1999)
- Blanchette, Oliva, *Philosophy of Being: A Reconstructive Essay in Metaphysics* (The Catholic University of America Press, 2003)
- Cambier, Alain, *Qu'est-ce que la métaphysique?* (Vrin, 2016)
- Carlyle, Thomas, *On Heroes, Hero-Worship, & the Heroic in History* (James Fraser, 1841)

- Cherman, Florin, 'The Problem of Being in the Middle Ages: An Essay on Medieval History of Being' in *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Philosophia*, 64. 2 (2024), pp. 79 – 100, doi:10.24193/subbphil.2024.2.05
- Duba, William O., 'Three Franciscan Metaphysicians after Scotus: Antonius Andreae, Francis of Marchia, and Nicholas Bonet' in *A Companion to the Latin Medieval Commentaries on Aristotle's Metaphysics* ed. by Galluzzo Gabriele and Amerini Fabrizio (Brill, 2014), pp. 413 – 493.
- Duhem, Pierre, *Le système du monde. Histoire des doctrines cosmologiques de Platon a Copernic*, vol. X (Herman, 1959)
- Dumont, Stephen D., 'Duns Scotus', in *A Companion to Philosophy in the Middle Ages*, ed. by Jorge J. E. Gracia and Timothy B. Noone, (Blackwell, 2005), pp. 353–369
- Dumont, Stephen D., 'The Question on Individuation in Scotus's Quaestiones super Metaphysicam' in *Via Scoti. Methodologica ad mentem Joannis Duns Scoti* ed. by Sileo L. (Edizioni del Pontificio Ateneo Antonianum, 1995), pp. 9-11
- Forlivesi, Marco, '«Quae in Hac Quaestione Tradit Doctor Videntur Humanum Ingenium Superare». Scotus, Andrés, Bonet, Zerbi, and Trombetta Confronting the Nature of Metaphysics', *Quaestio*, 8. 1 (2008), pp. 219 – 277, doi:10.1484/j.quaestio.1.100385
- Forlivesi, Marco, 'Approaching the Debate on the Subject of Metaphysics from the later Middle Ages to the Early Modern Age: The Ancient and Medieval Antecedents' in *Medioevo*, 34 (2009), pp. 9-59.
- Frank, William A., and Wolter, Allan B., *Duns Scotus, Metaphysician* (Purdue University Press, 1995)
- Friedman, Russel L., and Nielsen, Lauge O., 'Introduction' in *The Medieval Heritage in Early Modern Metaphysics and Modal Theory. 1400-1700*, ed. by R. L. Friedman, L. O. Nielsen (Springer Science & Business Media, 2013), pp. 1 – 9
- Gensler, Marek, 'Antonius Andreae Scotism's Best Supporting Auctor (i II)'. *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, 9 (2005), pp. 39 – 50

- Gilson, Étienne, *Being and Some Philosophers*, (Pontifical Institute of Mediaeval Studies, 1952)
- Gilson, Etienne, *Jean Duns Scot* (J. Vrin, 1952)
- Grondin, Jean, *Introduction to Metaphysics: From Parmenides to Levinas*, trans. by. Lukas Soderstrom (Columbia University Press, 2012)
- Gutting, Gary, *What Philosophers Know: Case Studies in Recent Analytic Philosophy* (Cambridge University Press, 2009)
- Gutting, Gary, *What Philosophers Know: Case Studies in Recent Analytic Philosophy* (University Press, 2009)
- Herman, Arthur L., *The Cave and the Light: Plato versus Aristotle, and the Struggle for the Soul of Western Civilization* (Random House, 2013)
- Hoenen, Maarten J.F.M., ‘Scotus and the Scotist School. The Tradition of Scotist Thought in the Medieval and Early Modern Period’ in *John Duns Scotus (1265/6-1308)* ed. by Bos E.P., pp. 197 – 210
- Honnefelder, Ludger, ‘Metaphysics as a Discipline: From the “Transcendental Philosophy of the Ancients” to Kant’s Notion of Transcendental Philosophy’ in *The Medieval Heritage in Early Modern Metaphysics and Modal Theory. 1400-1700*, ed. by R. L. Friedman, L. O. Nielsen, (Springer Science & Business Media, 2013), pp. 53 - 75
- Horan, Daniel P., *Postmodernity and Univocity: A Critical Account of Radical Orthodoxy and John Duns Scotus* (Fortress Press, 2014)
- Ingham, Mary, ‘William A Frank and Allan B. Wolter, DUNS SCOTUS, METAPHYSICIAN’, in *Faith and Philosophy: Journal of the Society of Christian Philosophers*, 14. 2 (1997), pp. 266 – 267, doi:10.5840/faithphil199714222
- Ingham, Mary, Dreyer Mechthild, *The philosophical vision of John Duns Scotus* (The Catholic University of America Press, 2004)
- LaZella, Andrew T., *The Singular Voice of Being* (Fordham University Press, 2019)

- Libera, Alain de, ‘Genèse et Structure des Métaphysiques Médiévales’ in *La métaphysique*. Vol. 1, ed. by Langlois Luc and Narbonne Jean-Marc, (Presses de l’Université Laval, 1999), pp. 159-181.
- Loux, Michael J., Zimmerman, Dean W., *The Oxford Handbook of Metaphysics*, (Oxford University Press, 2003)
- Libera, Alain de, *La querelle des universaux De Platon à la fin du Moyen Âge* (Vrin, 2014)
- Marion, Jan-Luc, ‘La science toujours recherchée et toujours manquante’, in *La Métaphysique. Son histoire, sa critique, ses enjeux*, ed. by Narbonne J.-M. and Langlois L. (Vrin, 1999) pp. 13 – 37
- Mensa I. Valls, Jaume, ‘Antonius Andreae, Catalan disciple of Duns Scotus’ in *Catalan Social Sciences Review*, 7 (2017), pp. 1 – 8
- Panofsky, Erwin, *Gothic architecture and scholasticism* (Meridian Books, 1957)
- Pini, Giorgio, ‘Before univocity: Duns Scotus’s rejection of analogy’ in *Interpreting Duns Scotus: Critical Essays* ed. by Giorgio Pini (Cambridge University Press, 2022), pp. 204-222
- Pini, Giorgio, ‘Scotistic Aristotelianism: Antonius Andreas’ Expositio and Quaestiones on the Metaphysics” in *Via Scoti. Methodologica ad mentem Joannis Duns Scoti* ed. by Sileo L. (Edizioni del Pontificio Ateneo Antonianum, 1995), pp. 375–389
- Pini, Giorgio, ‘The Questions on the Metaphysics by John Duns Scotus: A Vindication of Pure Intellect’ in *A Companion to the Latin Medieval Commentaries on Aristotle’s Metaphysics* ed. by Galluzzo Gabriele and Amerini Fabrizio (Brill. 2014), pp. 359 – 384
- Pini, Giorgio, ‘Univocity in Scotus’s *Quaestiones super Metaphysicam*: The Solution to a Riddle’, *Medioevo* 30 (2005), pp. 69-110
- Schmitt, Clément, ‘Nicolas D’Orbellis’ in *Catholicisme: Hier, Aujourd’hui, Demain*, ed. by Mathon G, Baudry G.-H., Guilly P. (Letouzey et Ané, 1982)
- Skiles, Alexander, and Trogon, Kelly, ‘Grounding’ in *The Routledge Handbook of Metametaphysics* (Routledge, 2021) pp. 199 – 210
- Tahko, Tuomas E., *An Introduction to Metametaphysics* (Cambridge University Press, 2015)

- Teetaert, A., 'Nicolas D'Orbelles' in *Dictionnaire de théologie catholique*, (Letouzey et Ané, 1931)
- Tonner, Philip, *Heidegger, Metaphysics and the Univocity of Being* (A&C Black, 2010)
- Vos, Antonie, *The Philosophy of John Duns Scotus* (Edinburgh University Press, 2006)
- Weijers, Olga, *A Scholar's Paradise. Teaching and Debating in Medieval Paris* (Brepols, 2015)
- Weijers, Olga, *Le travail intellectuel à la Faculté des arts de Paris: textes et maîtres (ca. 1200-1500)*, vol. VI. Répertoire des noms commençant par L-M-N-O (Brepols, 2003)
- Wolter, Allan B., *The Transcendentals and Their Function in the Metaphysics of Duns Scotus* (The Franciscan Institute St. Bonaventure N.Y., 1946)
- Wulf, Maurice de, *Historire de la philosophie medievale*, vol. III (Vrin, 1947)

3. Surse digitale

Plato, 'Phaedo' trans. by Harold North Fowlerin, in *Perseus Digital Library*, 26 March 2026

[<https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0170%3Atext%3DPhaedo>]

Scotus Bibliography, 26 Mach 2026, [<https://abelard.hypotheses.org/scotus-bibliography>]

'Nicola (fr. Nicolas) d'Orbelles', in *Dizionario di filosofia* (2009): [[https://www.treccani.it/enciclopedia/nicola-d-orbelles_\(Dizionario-di-filosofia\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/nicola-d-orbelles_(Dizionario-di-filosofia)/)]

'Corpus Thomisticum' S. *Thomae De Aquino Opera Omnia*, 26 March 2026 [<https://www.corpusthomisticum.org/iopera.html>]

Muzerelle, Denis, *Vocabulaire codicologique*, 26 March 2026 [<https://www.gazlimed.org/vocabulaire/pages/vocab2.htm>]

'Constitution' in *Merriam-Webster*, 26 March 2026 [<https://www.merriam-webster.com/dictionary/constitution>]

Simpson, Peter L. P., *Current Writings*, 26 March 2026
[<https://aristotelophile.com/current.htm>]

Simpson, Peter L. P, in AcademiaEdu, 26 March 2026 [<https://gc-cuny.academia.edu/PeterLPSimpson>]

The Franciscan Archive, 26 March 2026 [<https://www.franciscan-archive.org/scotus/>]